

Marek Bielecki

Polityka państwa Polskiego wobec Świadków Jehowy w okresie PRL i po przemianach ustrojowych. Zarys problematyki

„Polish State's policy towards Jehovah's Witnesses in the period of the Polish People's Republic and after system alteration. An outline of the issues”

I. Uwarunkowanie historyczno-prawne

Pochodzenie Świadków Jehowy wywodzi się od ruchu Badaczy Pisma Świętego, powstałego ok. 1870 r. i łączy się z osobą C.T. Russela. Rejestracja związku miała miejsce w 1914 r., w Londynie, kiedy przyjął oficjalną nazwę „Międzynarodowe Stowarzyszenie Badaczy Pisma Świętego”. Określenie „Świadkowie Jehowy” (SJ) przypisuje się następcy Russela, J.F. Ruthefordowi, który zaproponował je w 1931 r., podczas kongresu w Columbus¹.

Pierwsze wzmianki o działalności Badaczy Pisma Świętego w Polsce, pochodzą z 1891 r., kiedy Russel przybył tu z wizytą. Oficjalna rejestracja była możliwa dopiero po wydaniu ukazu tolerancyjnego przez cara, a dokonało się to 17 października 1905 r., za sprawą H. Oleszyckiego².

W momencie, kiedy następcą Russela został Rutheford, w Polsce nastąpił rozłam. Do kraju zostali wysłani dwaj bracia W. Kołomyjski i Cz. Kasprzykowski. Ten ostatni w 1920 r., doprowadza do zarejestrowania Badaczy Pisma Świętego Grupa II, gdzie znaleźli się członkowie wierni nauczaniu Russela. W 1928 r.,

¹ E. Babiński, *Świadkowie Jehowy. Pochodzenie-historia-wierzenia*, Kraków 2004, s. 15.

² M. Radziwiłowicz, *Świadkowie Jehowy - od początku funkcjonowania do roku 1914*. Studia Elckie 2011/13, s. 169.

za sprawą Rutheforda utworzono nową centralę w Łodzi, a jej kierownikiem duchowym został Wilhelm Scheider, mianowany „Nadzorcą Dzieła” w Polsce³. W momencie rejestracji funkcjonowały 24 gminy z liczbą członków równą 256 osób⁴.

6 kwietnia 1931 r., najliczniejsza grupa Badaczy Pisma Świętego, związana z Towarzystwem „Strażnica”, przyjęła nazwę „Zjednoczenie Badaczy Pisma Świętego” z siedzibą w Łodzi. Scheider został wybrany na przewodniczącego i pełnił tę funkcję do śmierci w 1971 r. Anonimowy autor przywołuje w swej pracy niepublikowane dokumenty, wskazując jako ich źródło „Archiwum Państwowe w Łodzi nr repertorium 5979 - akt notarialny spisany przed L. Kahlem, notariuszem z Łodzi”. Znajduje się tam również skan statutu⁵. Znamienne jest to, że związek nie wybrał tradycyjnej formy rejestracji, a zdecydowano się na powołanie zjednoczenia, działającego w formie stowarzyszenia, posiadającego osobowość prawną. Wynikało to zapewne ze skomplikowanej procedury rejestracji nowego związku wyznaniowego. Fakt ten jednak spowodował, że Świadkowie Jehowy, po zakończeniu II wojny światowej, zostali poddani restrykcjom związanym z wejściem w życie dekretu z 5 sierpnia 1949 r., o *zmianie niektórych przepisów prawa o stowarzyszeniach*⁶.

Zgodnie z tekstem statutu z 1931 r., terenem działalności była Rzeczpospolita Polska i Wolne Miasto Gdańsk (§ 1). Podkreślano, że Zjednoczenie jest osobą prawną, mogącą nabywać prawa i zaciągać zobowiązania (§ 3). Członkiem Zjednoczenia, względnie poszczególnych zborów, mogła być osoba po ukończeniu 15 roku życia, po przyjęciu chrztu. (§ 4). Fundusze zborów tworzyły tylko dobrowolne składki członków oraz osób niebędących członkami. Fundusze Zarządu Głównego stanowiły zaś sumy przekazywane przez poszczególne zbory, oraz inne wpływy. (§ 9) Nad prawidłowością polityki finansowej miała czuwać trzyosobowa Komisja Rewizyjna (§ 8). Rozwiązanie Zjednoczenia miało następować na mocy uchwały Walnego Zgromadzenia lub na skutek nakazu władz. W obydwu wypadkach Walne Zgromadzenie wybierało komisję likwidacyjną lub powierzyć przeprowadzenie likwidacji Zarządowi Głównemu.

³ Świadkowie Jehowy początki (<http://biurorachunkowe-glogow.home.pl> - dostęp 23.03.2016).

⁴ S. Ufniański, *Międzynarodowe Stowarzyszenie Badaczy Pisma św. (Świadkowie Jehowy)*, Kraków 1947 r., s.34.

⁵ Świadkowie Jehowy początki (<http://biurorachunkowe-glogow.home.pl> - dostęp 23.03.2016). Na ten fakt zwraca również uwagę S. Ufniański, *Świadkowie Jehowy...*, s. 54.

⁶ Dz. U. z 1949 r., nr 94, poz. 808 ze zm.

Walne Zgromadzenie miało uchwalać również sposób likwidacji i przeznaczenia majątku Zjednoczenia (§ 10)⁷.

Okres II wojny światowej to dla Świadków Jehowy czas przesładowań. W hitlerowskich obozach koncentracyjnych byli jedyną grupą wyznaniową oznaczoną specjalnym symbolem (fioletowy trójkąt). Jednakże ich liczba w Polsce w latach 1939 -1945 nie malała, ale jak podaje literatura wzrosła dwukrotnie⁸. Bezpośrednio po zakończeniu działań wojennych związek rozpoczął swoją działalność. Nowojorska centrala delegowała do Polski dwóch emisariuszy - Stefana Behunicka i Pawła Mahulaka, którzy zostali przeszkoleni w Biblijnej Szkole Strażnicy „Gilead”. Ich działalność dość szybko przyniosła efekty i w 1947 r., stali się piątą, co do wielkości grupą wyznaniową w kraju. Spowodowało to zainteresowanie władz i już w maju 1947 r. Departament Wyznań Ministerstwa Administracji Publicznej zażądał od wojewodów szczegółowych raportów na temat działalności Świadków Jehowy⁹.

Do momentu delegalizacji związku w 1950 r., również dla samych Świadków Jehowy, wątpliwości budziła podstawa prawna ich funkcjonowania. Wydaje się, że w związku z rejestracją, jaka miała miejsce w 1931 r., winno być nią rozporządzenie Prezydenta RP z 27 października 1932 r., *Prawo o stowarzyszeniach*¹⁰. Jednakże Krajowa Centrala Wyznania Świadków Jehowy (Badaczy Pisma Świętego), wydając legitymację poszczególnym członkom związku, powoływała się na zawiadomienie i przyjęcie do wiadomości przez Ministerstwo Administracji Publicznej (MAP) faktu istnienia Świadków Jehowy w Polsce¹¹.

5 sierpnia 1949 r., został wydany dekret, *o zmianie niektórych przepisów prawa o stowarzyszeniach*¹², a dzień później rozporządzenie Ministra Administracji Publicznej w sprawie jego wykonania¹³. Do Świadków Jehowy, którzy posiadali osobowość prawną po zarejestrowaniu w 1931 r., powinien odnosić się § 1. W myśl zawartych tam postanowień, stowarzyszenia, zrzeszenia i inne organizacje, będące osobami prawnymi, a mające na celu wykonywanie kultu religijnego, miały składać pisemne podanie o zarejestrowanie. Sama procedura została uregulowana

⁷ Świadkowie Jehowy początki.....

⁸ J. Rzędowski, *Najdłuższa konspiracja PRL?*, w: Biuletyn IPN 2004/3(38), s. 42.

⁹ Tamże, s. 43.

¹⁰ Dz. U. z 1932 r., nr 94, poz. 808. - rozporządzenie to uchyliło wcześniejszy dekret o stowarzyszeniach z 3 stycznia 1919 r. (Dz. U.R.P. z 1919, nr 3, poz. 88).

¹¹ Na legitymacji widniała sygn. pisma MAP (Nr V.W.Ch.626/47)

¹² (Dz. U. z 1949 r., nr 94, poz. 808 ze zm.);

¹³ Rozporządzenie Ministra Administracji Publicznej z 6 sierpnia 1949 r., *w sprawie wykonania dekretu z 5 sierpnia 1949 r., o zmianie niektórych przepisów prawa o stowarzyszeniach* (Dz. U. z 1949 r., nr 47, poz. 358.)

w rozporządzeniu z 27 października 1932, *Prawo o stowarzyszeniach* (art.19). Organem kompetentnym do rejestrowania była wojewódzka władza administracji ogólnej (władza rejestracyjna), do której wносиło się podanie za pośrednictwem powiatowej władzy administracji ogólnej. Jednakże zastosowano tryb przewidziany w § 3, odnoszący się do wyznań i związków religijnych prawnie nieznanymi, które winny składać podania o zarejestrowanie albo pisemne zgłoszenie Ministrowi Administracji Publicznej za pośrednictwem terenowo właściwej wojewódzkiej władzy administracji ogólnej. Ustawą z 19 kwietnia 1950 r., *o zmianie organizacji naczelnymi władz państwowych w zakresie gospodarki komunalnej i administracji publicznej*, został zniesiony urząd Ministra Administracji Publicznej (art. 3), a jego kompetencje przejął nowo utworzony Urząd do Spraw Wyznań (UdSW), podległy bezpośrednio Prezesowi Rady Ministrów (art. 4)¹⁴.

Wyznanie Świadków Jehowy (Badaczy Pisma Świętego) złożyło do UdSW stosowny wniosek, jednakże mimo spełnienia formalnych wymogów rejestracja nie doszła do skutku i 2 lipca 1950 r., została wydana decyzja odmowna. UdSW uznał w niej ponadto, że Wyznanie Świadków Jehowy zostało rozwiązane¹⁵. Majątek, którym dysponowali ŚJ został przejęty na Skarb Państwa. Spotkał go więc los podobny jak majątków innych kościołów i związków wyznaniowych.

W tym samym roku, 20 marca została wydana ustawa *o przejęciu przez państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego*¹⁶. W myśl art. 1, wszystkie nieruchomości ziemskie związków wyznaniowych przyjęto na własność państwa. Art. 2 doprecyzowywał warunki nacjonalizacji, podkreślając, że dokonuje się to z mocy prawa, bez odszkodowania i bez jakichkolwiek obciążeń. Wyłączone z przejęcia zostały jedynie budynki mieszkalne, stanowiące siedzibę: klasztorów, kurii biskupich i arcybiskupich, konsystorz i zarządów poszczególnych związków wyznaniowych.

W literaturze przedmiotu możemy spotkać się z opinią, że jedną z przyczyn, które doprowadziły do odmowy rejestracji i zaognienia prześladowań było niepodpisanie przez Świadków Jehowy, tzw. „Apelu Sztokholmskiego” w sprawie sprzeciwu wobec zbrojeń nuklearnych, inspirowanego przez ZSRR. W nocy 21 czerwca 1951 r., przeprowadzono w całym kraju masową akcję aresztowań i rozpoczęły się prześladowania, obejmujące całą organizację. W zasadzie do rozpoczęcia stanu wojennego, państwo polskie nie tolerowało ich istnienia i uznawało organizację

¹⁴ (Dz. U. z 1950 nr 19, poz. 156.)

¹⁵ Decyzja UdSW z 2 lipca 1950 r., (L.dz. W II 4/27/67/50)

¹⁶ Dz. U. z 1950 r., nr 9, poz. 87, ze zm.

za nielegalną¹⁷. W 1982 r., kiedy stan wojenny jeszcze trwał, w całym kraju, za zgodą władz, na państwowych stadionach odbyło się 80 zgromadzeń Świadków Jehowy. W 1985 r., w Polsce zorganizowano cztery międzynarodowe kongresy: w Warszawie, Chorzowie, Wrocławiu i Poznaniu¹⁸. W 1985 r., zezwolono także na zarejestrowanie spółki „Strażnica-Wydawnictwo Wyznania Świadków Jehowy w Polsce”, w celu ułatwienia dystrybucji pism religijnych¹⁹.

Kiedy weszła w życie ustawa z 17 maja 1989 r., (23 maj 1989 r.) o *gwarancjach wolności sumienia i wyznania*, pojawiła się możliwość zalegalizowania działalności Świadków Jehowy²⁰. Zostali wpisani do rejestru pod nazwą „Strażnica - Towarzystwo Biblijne i Traktatowe, Zarejestrowany Związek Wyznania Świadków Jehowy w Polsce”²¹

W 2014 r., została zmieniona oficjalna nazwa. Na mocy decyzji Ministra Administracji i Cyfryzacji z 13 maja 2014 r., zatwierdzono nowy statut, gdzie w myśl art. 1, związek nosi nazwę „Świadkowie Jehowy w Polsce”²².

Mały Rocznik Statystyczny Polski za 2015 r. podaje, że w 2014 r. liczba zborów w Polsce wynosiła 1338, a liczba wyznawców 124112²³. Z kolei Rocznik Świadków Jehowy (RŚJ) za 2016 r. podaje, że liczba zborów w 2015 r. wynosiła odpowiednio 1327. Zamiast zaś liczby wyznawców, RŚJ podaje liczbę głosicieli, która w 2015 r., wahała się między 121018 a 122021²⁴. Niezależnie, które dane są bliższe prawdzie, należy zauważyć, że na dzień dzisiejszy Świadkowie Jehowy w Polsce to trzeci pod względem liczebności związek wyznaniowy.

II. „Przestępstwa” popełniane przez świadków Jehowy

Od momentu, kiedy Urząd do Spraw Wyznań odmówił rejestracji, poszczególni członkowie zaczęli podlegać represjom ze strony władz i w związku ze swą działalnością skazywani byli przez różne instytucje wymiaru sprawiedliwości.

¹⁷ W. Mysiek, *Polityka wyznaniowa Polski Ludowej. Przesłanki i realizacja*, Warszawa 1970, s. 156.

¹⁸ J. Rzędowski, *Najdłuższa konspiracja PRL?...*, s. 49.

¹⁹ Rocznik Świadków Jehowy 1994, s. 246.

²⁰ Dz. U. z 1989 r., nr 29, poz. 155.

²¹ *Rocznik Świadków Jehowy 1994*, s. 247.

²² Załącznik do decyzji Ministra Administracji i Cyfryzacji z 13 maja 2014 r. (DWRMniE-WROA.6123.1.2014).

²³ Mały Rocznik Statystyczny Polski 2015, Warszawa 2015 r., s. 114.

²⁴ Rocznik Świadków Jehowy 2016, s. 175.

Obecnie niektóre ze spraw możemy prześledzić dzięki orzeczeniom Sądu Najwyższego (SN), który po przełomie ustrojowym dokonał rewizji większości wyroków. Poniżej zostaną zaprezentowane najczęściej formułowane oskarżenia w stosunku do ŚJ, wskazane będą także podstawy normatywne, w oparciu o które wydawano wyroki skazujące.

Jednym z podstawowych aktów prawnych, stanowiących podstawę orzeczanych kar, był dekret Rady Ministrów z 13 czerwca 1946 r., o *przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa*, zwanym również małym kodeksem karnym (m.k.k.)²⁵. Zarzuty, które formułowano, dotyczyły m.in. naruszenia art. 36 m.k.k. Odnosiły się one do brania aktywnego udziału w związku pod nazwą Świadkowie Jehowy, którego ustrój, cel i istnienie miały pozostać tajemnicą wobec władzy państwowej²⁶. Ponadto bardzo często zarzuty dotyczyły naruszenia art. 23 i 24 m.k.k.²⁷, polegającego na przechowywaniu i rozpowszechnianiu nielegalnej literatury wydawanej przez ŚJ. Treść tych pism miała pozostać tajemnicą wobec władz państwowych i rzekomo zawierała fałszywe wiadomości, mogące wyrządzić istotną szkodę interesom państwa polskiego, ze względu na przeciwstawianie się przemianom społeczno-gospodarczym²⁸.

Kolejne przestępstwo, za które skazywani byli ŚJ, miało zdaniem ówczesnych sądów wyczerpywać znamiona określone w art. 37 m.k.k.. W wyroku z 4 października skazano W.K. za to, że w okresie od 2 lipca 1950 roku do grudnia 1950 roku pełnił czynności kierownicze w związku religijnym wyznania Świadków Jehowy, któremu władza odmówiła zalegalizowania, w ten sposób, że sporządzał i odbierał raporty z działalności kółek tego związku, które dalej przekazywał słudze grupy „T.C.” Ponadto skazany udzielał pomocy słudze obwodu Janowi C. do pełnienia nadal czynności kierowniczych w związku religijnym wyznania Świadków Jehowy po jego delegalizacji, w ten sposób, że przechowywał

²⁵ Dz. U. z 1946 r., nr 30, poz. 192.

²⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z 14 czerwca 2013 (IV KK 146/13), który przytaczając stan faktyczny powołuje się na orzeczenie Sądu Wojewódzkiego w K. z 11 sierpnia 1955 r. (syg. IV. K./55)

²⁷ Art. 23. § 1. Kto rozpowszechnia lub w celu rozpowszechnienia sporządza, przechowuje lub przewozi pisma, druki lub wizerunki, nawołujące do popełnienia zbrodni lub pochwalające zbrodnię, lub których treść ma pozostawać tajemnicą wobec władzy państwowej, albo które zawierają fałszywe wiadomości, mogące wyrządzić istotną szkodę interesom Państwa Polskiego bądź obniżyć powagę jego naczelnych organów, podlega karze więzienia na czas nie krótszy od lat 3. § 2. Jeżeli czyn, określony w paragrafie poprzedzającym, spowodował wielką szkodę dla Państwa, sprawca podlega karze więzienia na czas nie krótszy od lat 5 lub więzienia dożywotniego. Art. 24 § 1. Kto przechowuje pisma, druki lub wizerunki, wymienione w art. 23, podlega karze więzienia do lat 5. § 2. Nie popełnia przestępstwa, kto przechowuje takie przedmioty w celach usprawiedliwionych jego zawodem.

²⁸ Tamże.

literaturę powyższego związku religijnego w okresie po 2 lipca 1950 r. oraz, że w dniu 17 stycznia 1951 r. transportował z B. przywiezione z W. przez Tadeusza C. i Konstancję W. wydawnictwa tegoż związku religijnego²⁹, na podstawie art. 28 k.k. z 1932 r. w zw. z art. 37 m.k.k. na karę roku więzienia²⁹. Przytaczany w wyroku art. 28 k.k. z 1932, dotyczył odpowiedzialności podżegacza i pomocnika, w granicach ich zamiaru, niezależnie od odpowiedzialności osoby, która zamierzonego czynu dokonała lub miała dokonać.

Zdarzały się również wyroki skazujące za naruszenie norm zawartych w art. 22 m.k.k. i art. 49 § 2³⁰. Sąd Wojskowy w Białymstoku uznał B.M. winną tego, że od 1945 r. do wiosny 1950 r. na terenie powiatu Ł., woj. B., rozpowszechniała fałszywe wiadomości, mogące wyrządzić szkodę interesom Państwa Polskiego, i skazał ją na karę dwóch lat więzienia oraz orzekł utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na okres dwóch lat³¹.

Formułowano również zarzuty, polegające na naruszeniu norm zawartych w dekreście PKWN z 23 września 1944 r., Kodeks Karny Wojska Polskiego (KKWP)³². W jednej ze spraw członek ŚJ, został skazany za to, że jako głosiciel wyznania Świadców Jehowy, od jesieni 1945 r. do wiosny 1947 r., a następnie jako sługa zboru w W., czynił przygotowania do zmiany przemocą ustroju Państwa Polskiego, przez rozpowszechnianie literatury wyznaniowej, zawierającej wiele wypowiedzi szkalujących Związek Radziecki i ustrój demokracji ludowej, przez szerzenie szkodliwych poglądów o odmowie służby wojskowej, o nieuchronności wojny i przez wytwarzanie w społeczeństwie nastrojów panikarskich i psychozy wojennej, czym dopuścił się przestępstwa z art. 87 w zw. z art. 86 KKWP³³. Wymierzono mu karę czterech lat pozbawienia wolności, orzeczono utratę na

²⁹ Wyrok Sądu Wojewódzkiego z 4 października 1951 r. (brak wskazania sądu i sygn.) - tekst orzeczenia za wyrokiem Sądu Najwyższego z 1 marca 2006 r. (V KK 306/05)

³⁰ Art. 22 . Kto rozpowszechnia fałszywe wiadomości, mogące wyrządzić istotną szkodę interesom Państwa Polskiego, bądź obniżyć powagę jego naczelnych organów, podlega karze więzienia do lat 5 lub aresztu.

Art. 49 § 2. W razie skazania na karę więzienia sąd może orzec utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych oraz przepadek majątku skazanego w całości lub określonego przedmiotu majątkowego.

³¹ Brak wskazania sądu i sygn. Orzeczenia - tekst za wyrokiem Sądu Najwyższego z 28 października 2004 r. (II KK 359/04).

³² Dz. U. z 1944 r., nr 6, poz. 27

³³ Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 23 września 1944 r., *Kodeks Karny Wojska Polskiego* (Dz. U. z 1944 r., nr 6, poz. 27).

dwa lata praw publicznych i obywatelskich oraz przepadek całego mienia na rzecz Skarbu Państwa³⁴.

Dekret z 5 lipca 1946 r., o *utworzeniu Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk*, stał się również narzędziem w ręku władzy, wymierzonym w działalność kościołów i związków wyznaniowych³⁵. Sąd Powiatowy w Grudziądzu skazał kilku z członków ŚJ, m.in. za popełnienie przestępstwa określonego w art. 6 a, które miało polegać na uchylaniu się od nadzoru lub kontroli wykonywanej przez Główny Urząd Prasy, Publikacji i Widowisk. Ponadto skazani mieli popełnić przestępstwo określone w art. 278 § 1 k.k. z 1969, biorąc udział w związku, którego istnienie, ustrój lub cel, miał pozostać tajemnicą wobec organów państwowych³⁶.

3 czerwca 1955 r., zostało wydane zarządzenie Prezesa Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, w *sprawie pozbawienia debitu komunikacyjnego*³⁷. Zakazano w nim „rozpowszechniania wszelkich wydawnictw nielegalnej w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej sekty Świadków Jehowy, niezależnie od miejsca i daty ich wykonania”.

W mniemaniu wymiaru sprawiedliwości Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, ŚJ, popełniali również czyny przestępcze określone w dekreście Rady Ministrów z 5 sierpnia 1949 r., o *ochronie wolności sumienia i wyznania*³⁸. Postanowieniem Sądu Wojewódzkiego w Szczecinie z 15 marca 1951 r., jeden z członków ŚJ został skazany na karę 2 lat więzienia za to, że jako członek zgromadzenia Świadków Jehowy prowadził współpracę z obcym wywiadem poprzez kolportaż literatury biblijnej oraz pism i broszur tego zgromadzenia, czym naruszył art. 9 dekretu z 5 sierpnia 1949 r.³⁹ Przestępstwo to zgodnie z dyspozycją zawartą w dokumencie, miało polegać na nadużywaniu wolności wyznania w celu osiągnięcia korzyści osobistej, majątkowej lub innej, poprzez wykorzystywanie łatwości ludzkiej, przez szerzenie fałszywych wiadomości lub wprowadzanie w błąd innej osoby przez oszukańcze lub podstępne czynności.

Świadkowie Jehowy byli również oskarżani w oparciu o art. 8 dekretu z 5 sierpnia 1949 r., Sąd Wojewódzki w Warszawie skazał 17 kwietnia 1953 r., S.P.,

³⁴ Tekst orzeczenia (brak sygnatury i wskazania sądu), za postanowieniem Sądu Najwyższego z 15 września 2011 r. (II CSK 657/10)

³⁵ Dz.U. z 1946 r., nr 34, poz. 210.

³⁶ Wyrok Sądu Powiatowego w Grudziądzu z 12 września 1972 (brak sygnatury) - treść orzeczenia za wyrokiem Sądu Najwyższego z 12 sierpnia 2004 r. (III KK 111/04)

³⁷ M.P. z 1955 r., nr 54, poz. 638.

³⁸ Dz. U. z 1949 r., nr 45, poz. 334.

³⁹ Wyrok Sądu Wojewódzkiego w Szczecinie z 15 marca 1951 r., (IV K 26/51) - tekst orzeczenia za wyrokiem Sądu Najwyższego z 22 października 2003 r. (V KK 231/03).

za to, że przynależał do zgromadzenia. Natomiast zgodnie z dyspozycją zawartą w rzeczonym art., przestępstwo miało polegać na nadużywaniu wolności sumienia i wyznania w celach wrogich ustrojowi Rzeczypospolitej Polskiej.

Po wejściu w życie *kodeksu karnego* z 19 kwietnia 1969 r. (01.01.1970), stał się on podstawą do skazywania ŚJ, za rzekome naruszenia zawartych w nim norm⁴⁰. W wyroku z 17 czerwca 1971 r., jeden z sądów powiatowych uznał winnymi ŚJ, za to, że: „...w okresie bliżej nieustalonym do dnia 28 października 1970 r. na terenie kraju pełnili funkcje kierownicze w związku wyznaniowym pod nazwą „Świadkowie Jehowy”, któremu władza państwowa odmówiła legalizacji i którego rzeczywista organizacja i konspiracyjna działalność pozostaje tajemnicą wobec tej władzy, w szczególności przez to, że w pomieszczeniach zajmowanych przez W. K. wykonywano prace drukarsko-introligatorskie na uruchomionej drukarni tegoż związku, produkując nielegalną literaturę przeznaczoną do jej rozpowszechniania - to jest przestępstwa określonego w art. 278 § 1k.k. z 1969 r.”⁴¹.

Obok wyroków wymierzanych przez sądy powszechne i wojskowe ŚJ, skazywani byli również przez *Komisję Specjalną do walki z nadużyciami i szkodnictwem gospodarczym* (dalej Komisja Specjalna) utworzoną na mocy dekretu Rady Ministrów z 16 listopada 1945 r.⁴²

Pierwotna wersja dokumentu została dwukrotnie zmieniana⁴³. Zgodnie z art. 1 dekretu, Komisja została utworzona w celu rozpoznawania spraw o przestępstwa, godzące w interesy życia gospodarczego lub społecznego Państwa, a zwłaszcza o przywłaszczenie mienia społecznego, korupcję, łapownictwo, spekulację i powodowanie paniki w celu szkodzenia interesom mas pracujących. Komisja funkcjonowała w formie centrali i delegatur usytuowanych przy prezydium wojewódzkich rad narodowych oraz prezydium rad narodowych m.st. Warszawy i m. Łodzi (art. 3) Komisja Specjalna i jej delegatur orzekały na wniosek prokuratora. (art. 5).

⁴⁰ Dz. U. z 1969 r., nr 13 poz. 94.

⁴¹ Wyrok Sądu Powiatowego w L... z 17 czerwca (IV Kp 938/71) - tekst orzeczenia za wyrokiem Sądu Najwyższego z 10 sierpnia 2006 r. (III KK 31/06)

⁴² Dekret Rady Ministrów z 16 listopada 1945 r., o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do walki z nadużyciami i szkodnictwem gospodarczym (Dz. U. z 19345 r., nr 53, poz. 302 ze zm.)

⁴³ Pierwsza zmiana - dekret rady ministrów z 14 maja 1946 r., o zmianie dekretu z 16 listopada 1945 r., o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do walki z nadużyciami i szkodnictwem gospodarczym, (Dz. U. z 1946 r., nr 23, poz. 149); druga zmiana - Ustawa z 20 lipca 1950 r., o zmianie dekretu z 16 listopada 1945 r., o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do walki z nadużyciami i szkodnictwem gospodarczym (Dz. U. z 1950 r., nr 38, poz. 350)

W myśl art. 7 ust. 1. orzeczenia Komisji mogły dotyczyć:

- umieszczenia sprawcy w obozie pracy na okres nieprzekraczający lat dwóch i wymierzyć grzywnę do 5.000.000 zł lub jedną z tych kar,
- przypadku towarów, których dotyczyło przestępstwo, urządzeń przedsiębiorstwa stanowiących własność sprawcy, przedmiotów pochodzących bezpośrednio lub pośrednio z przestępstwa, a stanowiących własność sprawcy lub narzędzi, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia przestępstwa;
- zamknięcia przedsiębiorstwa, pozbawienia uprawnień handlowych i przemysłowych oraz prawa do zajmowania lokalu użytkowego;
- zakaz pobytu sprawcy w województwie jego dotychczasowego miejsca zamieszkania na okres do lat pięciu.

Postępowanie przed Komisją nosiło znamiona procesu inkwizycyjnego. Kiedy bowiem toczyło się postępowanie, dotyczące skierowania sprawcy do obozu pracy, nie miał prawa brać w nim udziału obrońca oskarżanego (art. 9). Symptomatyczne jest to, że z góry było wiadomo na jaką karę zostanie skazany jeszcze przed rozpoczęciem procesu.

Ponadto prawodawca zdecydował, że orzeczenia Komisji były ostateczne i od jej orzeczeń nie służyły środki prawne osobie skazanej. Ewentualna zmiana rozstrzygnięcia mogła dokonać się w kilku przypadkach. Po pierwsze, sama Komisja Specjalna mogła zmienić orzeczenie wydane przez jej delegaturę. Po drugie, na wniosek Generalnego Prokuratora Rzeczypospolitej, Komisja Specjalna w rozszerzonym składzie, wyznaczonym przez Przewodniczącego Komisji Specjalnej, mogła w trybie nadzoru zmienić orzeczenie Komisji Specjalnej. Po trzecie zaś, Generalny Prokurator Rzeczypospolitej mógł, zgodnie z przepisami kodeksu postępowania karnego o wykonaniu kary, zarządzić przedterminowe zwolnienie osoby osadzonej w obozie pracy, udzielić przerwy w odbywaniu kary lub też, w porozumieniu z przewodniczącym Komisji Specjalnej, odroczyć jej wykonanie. Przedterminowe zwolnienie mogło nastąpić po odbyciu przez osobę osadzoną w obozie pracy co najmniej jednej trzeciej części orzeczonego okresu.

Szczegółowy zakres postępowania przed Komisją Specjalną regulowało rozporządzenie Rady Państwa z 12 października 1950 r.⁴⁴

W jednym ze swoich orzeczeń z 18 marca 1952 r., Komisja Specjalna uznała ŚJ za winnego tego, że w okresie 1951 r. na terenie powiatu b., działając wspólnie

⁴⁴ Rozporządzenie Rady Państwa z 12 października 1950 r., w sprawie wewnętrznej organizacji, sposobu urzędowania i trybu postępowania Komisji Specjalnej do Walki z nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (Dz. U. z 1950 r., nr 47, poz. 429)

jako członek nielegalnego związku religijnego pod nazwą „Wyznanie Świadków Jehowy”, przewoził i rozpowszechniał pisma wydawane przez tenże związek, zawierające fałszywe wiadomości, mogące wyrządzić istotną szkodę interesom Państwa Polskiego, tj. popełnienia przestępstwa określonego w art. 23 § 1 (m.k.k.) i na podstawie tego przepisu skierowany został do obozu pracy na okres 18 miesięcy z zaliczeniem okresu jego tymczasowego aresztowania od dnia 20 grudnia 1951 r. (k. 22-23)⁴⁵.

Komisja Specjalna została zlikwidowana z dniem 1 stycznia 1955 r., na mocy dekretu z 23 grudnia 1954 r., o *zniesieniu Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym*⁴⁶. Jej kompetencje w zakresie orzekania przejęły sądy powszechne, a sprawy niezakończone zostały przekazane prokuraturze (art. 2 i 3).

Wytyczne dla wymiaru sprawiedliwości, w zakresie skazywania ŚJ, zostały w znacznej mierze ukształtowane przez Uchwałę Sądu Najwyższego z 31 maja 1963 r.⁴⁷

Sąd Najwyższy rozpatrywał sprawę dwóch członków „Świadków Jehowy”, którzy zostali oskarżeni na podstawie art. 23 § 1 i art. 36, dekretu z 13 czerwca 1946 r., w *sprawie przestępstw szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa*, tzw. „małego kodeksu karnego”⁴⁸. Czyn określony w pierwszym z artykułów miał polegać m.in. na rozpowszechnianiu lub sporządzaniu, przechowywaniu, przewożeniu pism, druków lub wizerunków, nawołujących do popełnienia zbrodni lub pism, które mogły wyrządzić szkodę interesom Polski, bądź obniżyć powagę jego naczelnych organów. Z kolei art. 36 odnosił się do sytuacji, gdy ktoś brał udział w związku, którego istnienie, ustrój albo cel miały pozostać tajemnicą wobec władzy państwowej. SN udzielił odpowiedzi na następujące pytania prawne: 1) Czy branie udziału w nielegalnym Związku „Świadków Jehowy” jest działaniem przestępczym w rozumieniu art. 36 m.k.k., czy też z uwagi na przepisy art. 70 Konstytucji i art. 1 dekretu z dnia 5 sierpnia 1949 r. (Dz. U. Nr 45, poz. 334), poręczające obywatelom wolność sumienia i wyznania, za przestępczą należy uznać jedynie działalność organizacyjną aparatu kierującego agendami Związku „Świadków Jehowy” i spełniającego czynności wykraczające poza ramy funkcji religijnych i czy w tym ostatnim wypadku powinien mieć zastosowanie przepis art. 36 m.k.k. czy też art. 37 m.k.k., dotyczący

⁴⁵ Orzeczenie Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym z 18 marca 1952 r. (sygn. I CSK 572/52) - tekst za wyrokiem SN z 22 kwietnia 2010 r. (II KK 314/09)

⁴⁶ Dz. U. z 1954 r., nr 57, poz. 282.

⁴⁷ Uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów - zasada prawna z dnia 31 maja 1963 r. (VI KO 48/60)

⁴⁸ Dz. U. z 1946 r., nr 30, poz. 192.

odpowiedzialności za kontynuowanie czynności kierowniczych w stowarzyszeniu zdelegalizowanym?”; 2) Czy przechowywanie lub rozpowszechnianie bądź sporządzanie w tym celu pism „Świadków Jehowy” niezgodnie z przepisami dekretu z dnia 5 lipca 1946 r. (Dz. U. Nr 34, poz. 310) w brzmieniu dekretu z dnia 21 kwietnia 1952 r. (Dz. U. Nr 19, poz. 114) oraz przepisami wydanymi na jego podstawie, stanowi przestępstwo z art. 24 bądź art. 23 m.k.k., czy też jedynie przestępstwo z art. 6a cytowanego dekretu?”

Główne tezy sformułowanej przez SN uchwały, sprowadzają się do następujących kwestii. Po pierwsze, w oparciu o art. 70 konstytucji i art. 1 dekretu z 1949 r., (Dz. U. z 1949 r., nr 45, poz. 334), wyznawanie bądź niewyznawanie wiary jest sprawą osobistą każdego obywatela. Po drugie, pomimo tego, iż wszystkim obywatelom zagwarantowano wolność sumienia i wyznania, zakazano nadużywania tej wolności zwłaszcza w celach wrogich ustrojowi PRL. Po trzecie, zdaniem SN, branie udziału w związku wyznaniowym Świadków Jehowy, któremu władza państwowa odmówiła legalizacji, a którego rzeczywista organizacja i działalność pozostawała tajemnicą wobec władzy, wypełniła znamiona przestępstwa z art. 36 m.k.k., jeżeli nie wyczerpała dyspozycji z art. 8 dekretu z 5 sierpnia 1949 r., *o ochronie wolności sumienia i wyznania*⁴⁹. Przez „branie udziału” w tego rodzaju związku, należało rozumieć uczestniczenie - ze świadomością konspiracyjnego charakteru związku - w działalności organizatorskiej, w szczególności w obradach, w opracowaniu instrukcji i planów działania, w wydawaniu poleceń i wskazówek, sporządzaniu sprawozdań, kolportowaniu nielegalnych pism itp. Nie stanowiło zatem „brania udziału” - w rozumieniu art. 36 m.k.k. - samo wykonywanie kultu religijnego. Po czwarte, rozpowszechnianie, sporządzanie lub przewożenie w celu rozpowszechniania albo samo tylko przechowywanie broszur lub innych pism „Świadków Jehowy”, jeżeli nie wyczerpywało znamion przestępstwa z art. 8 dekretu z dnia 5 sierpnia 1949 r. - mogło stanowić przestępstwo z innych przepisów, gdy treść pisma w konkretnym wypadku nawoływała do zbrodni lub pochwałała zbrodnię, nawoływała do nieposłuszeństwa lub przeciwdziałania ustawom czy też prawnym rozporządzeniom władzy państwowej bądź też pozostawała tajemnicą wobec tej władzy, bądź wreszcie zawierała fałszywe wiadomości, mogące wyrządzić istotną szkodę interesom Państwa Polskiego lub obniżyć powagę jego naczelných organów. Po piąte SN uznał, że samo tylko rozpowszechnianie pism niezawierających cech, o których

⁴⁹ Zgodnie z art. 8 § 1 - Kto nadużywa wolności wyznania i sumienia w celach wrogich ustrojowi Rzeczypospolitej Polskiej, podlega karze więzienia do lat 3; § 2 Kto czyni przygotowania do popełnienia przestępstwa określonego w § 1, podlega karze więzienia.

mowa w p. czwartym bez poddania tych pism uprzedniej kontroli właściwych władz, pociągało za sobą odpowiedzialność karną w myśl art. 6. lit. a) dekretu z dnia 5 lipca 1946 r. o utworzeniu Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk (Dz. U. Nr 34, poz. 210 z późniejszymi zmianami, wprowadzonymi w szczególności dekretem z dnia 21 kwietnia 1952 r. - Dz. U. Nr 19, poz. 114).

SN w niniejszej uchwale uznał, że struktura organizacyjna Świadków Jehowy jest zakonspirowana, funkcje organizatorskie wykonywane przez poszczególnych członków są utrzymywane w tajemnicy, związek ma rozbudowaną tajną sieć środków łączności i porozumiewania się (szyfry cyfrowe, literowe, kryptonimy i inne, jak również tajne drukarnie). Pozwala to więc wnioskować, że tylko część działalności tego związku jest znana i ujawniona władzom, natomiast reszta działalności pozostaje tajemnicą. W związku z tym, że istniały elementy tajnej działalności związku, należało w mniemaniu SN, stosować przepis art. 36 m.k.k. do tych osób, które brały udział w działalności organizatorskiej związku.

Prześladowania objęły większość członków ŚJ. Jak podaje K. Urban uwięziono około 5 tysięcy wyznawców, a ponad 40 osób zmarło podczas śledztwa lub w czasie odbywania kary⁵⁰.

Odrębnym zagadaniem, które wielokrotnie stanowiło przedmiot zainteresowania organów wymiaru sprawiedliwości, był stosunek ŚJ do służby wojskowej. Warto zauważyć, że sama doktryna związku, przechodziła pewną ewolucję. Wskazówki na temat nastawienia ŚJ do spraw związanych z Ojczyzną i jej bezpieczeństwem można odnaleźć w pracy W. Bednarskiego i Sz. Matusiaka⁵¹. Jeżeli chodzi o stosunek do służby wojskowej, to autorzy przywołują tekst „Strażnicy” z 1 sierpnia 1898 r., gdzie stwierdza się, że nie ma żadnego przykazania w Piśmie św. przeciwko służbie wojskowej. Świadkowie Jehowy podejmowali służbę wojskową podczas pierwszej wojny światowej. W listopadzie 1939 r., ogłoszono neutralność organizacji, a zastępcza służba wojskowa (cywilna) zaczęła być brana pod uwagę dopiero od maja 1996 r.⁵² Jeżeli chodzi o noszenie broni, to do 1983 r., pozwalano ŚJ na podejmowanie pracy związanej z jej posiadaniem, po czym wyznaczono sześciomiesięczny termin na zmianę zatrudnienia pod groźbą utraty specjalnych przywilejów służby lub pełnienia odpowiedzialnej funkcji w zborze. Jedyną dopuszczalną formą jej używania są polowania⁵³.

⁵⁰ K. Urban, *Mniejszości religijne w Polsce 1945-1991 (zarys statystyczny)*, Kraków 1994, s. 29.

⁵¹ W. Bednarski, Sz. Matusiak, *Zmienne nauki Świadków Jehowy. Najważniejsze zmiany w doktrynie Towarzystwa Strażnica w latach 1879-2011*, Warszawa 2012, s. 224.

⁵² Tamże, s. 228.

⁵³ Tamże, s. 243.

Świadkowie Jehowy w okresie PRL-u, odmawiali odbywania zasadniczej służby wojskowej, powołując się na swoją neutralność, związaną z wyznawaną doktryną religijną. Bardzo dużo spraw toczyło się przed sądami z tytułu naruszenia dyspozycji zawartych w ustawie z 21 listopada 1967 r., o *powszechnym obowiązku obrony PRL*⁵⁴. W zasadzie do 1988 r., czyli do momentu, kiedy UdSW poinformował wszystkie Wojskowe Komendy Uzuppełnień, że doktryna ŚJ nie zezwala im na odbywanie służby wojskowej ani na jakikolwiek związek z organizacjami typu militarne, sądy wydawały wyroki skazujące⁵⁵.

Konstytucja z 1997 r. potwierdziła powyższe uprawnienie w art. 85 ust. 3, stanowiąc, że” ...obywatel, któremu przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne nie pozwalają na odbywanie służby wojskowej, może być obowiązany do służby zastępczej na zasadach określonych w ustawie”. Ustawą regulującą te kwestie była ustawa z 28 listopada 2003 r., o służbie zastępczej⁵⁶. Jednakże od momentu wejścia w życie ustawy z 9 stycznia 2009 r., o zmianie ustawy o *powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, oraz o zmianie niektórych innych ustaw*, zawieszono powszechny pobór wojskowy i kwestia odmowy służby wojskowej ze względu na przekonania religijne, przynajmniej na razie straciła na aktualności⁵⁷.

III. Weryfikacja stanowiska wymiaru sprawiedliwości wobec świadków Jehowy

Weryfikacja wielu orzeczeń dokonała się w momencie zmiany ustroju. Sąd Najwyższy uniewinnił skazanych w procesach kasacyjnych. Spróbujmy prześledzić niektóre tezy zawarte w wyrokach Sądu Najwyższego, który ustosunkował się do zarzutów stawianych Świadkom Jehowy.

Prześladowania Świadków Jehowy w okresie PRL -u, związane były z faktem odmowy zarejestrowania związku w 1950 r. Sąd Najwyższy kilkakrotnie odnosił się do samej rejestracji. 1 marca 2006 r. (V KK 306/05), wprost stwierdził, że niesłuszne było stawianie wspólnocie wyznaniowej Świadkowie Jehowy wymogu rejestracji w oparciu o przepisy ustawy o stowarzyszeniach, podobnie jak nieuprawnione było podjęcie przez Urząd do Spraw Wyznań decyzji o odmowie

⁵⁴ Dz. U. z 1967 r., nr 44, poz. 220, ze zm.

⁵⁵ R. Michalak, *Polityka wyznaniowa państwa polskiego wobec mniejszości religijnych w latach 1945-1989*, Zielona Góra 2014, s. 148.

⁵⁶ (Dz. U. z 2003 nr 223 poz. 2217 ze zm.);

⁵⁷ Dz.U. z 2009 r., nr 22, poz. 120.

rejestracji „związku religijnego Świadkowie Jehowy”. W podobnym tonie brzmiał wcześniejszy wyrok z 27 czerwca 2003 r., (III KK 227/03), kiedy to SN zauważył, iż odmowa uznania przez władze państwowe wspólnoty religijnej Świadków Jehowy, jak i innych związków wyznaniowych, była sprzeczna z Konstytucją PRL oraz dekretem z 5 sierpnia 1949 r. Z tego względu, że oba akty prawne przyznały obywatelom wolność wyznawania każdej religii i prawo swobodnego udziału w wykonywaniu każdego kultu. Sama zaś delegalizacja tego związku nie mogła w opinii SN, powodować automatycznego pociągnięcia jego członków do odpowiedzialności karnej.

W wyroku z 14 czerwca 2013 r., SN (IV KK 146/13) zajął się zagadnieniem, które wywoływało spór pomiędzy doktryną a wymiarem sprawiedliwości. Chodziło o ustosunkowanie się do zakresu pojęcia „związek”, jaki występował na gruncie art. 36 m.k.k. Należało się przyjrzeć kwestii czy ŚJ podlegali pod zakres zbiorowości wyznaczonej przez ustawodawcę, który ustanowił karę za przynależność do związku, którego istnienie, ustrój albo cel miały pozostać tajemnicą wobec władzy państwowej.

Sąd Najwyższy podtrzymał swoje stanowisko, wyrażone we wcześniejszych orzeczeniach, że zakresem pojęcia „związek”, w kontekście art. 36 m.k.k., nie można obejmować Świadków Jehowy, będących wspólnotą o charakterze religijnym⁵⁸. Zwracając jednakże uwagę, że tajny charakter związku był wielokrotnie podkreślany przez przedstawicieli doktryny prawa⁵⁹. Nie było jednakże sporu o to, że zachowanie Świadków Jehowy nie stanowiło przestępstwa z art. 36. m.k.k. Ponadto SN, zwrócił uwagę, że traktowanie ŚJ jak przestępców, stanowiło naruszenie obowiązującego wówczas prawa. Było ono niezgodne m.in. z Konstytucją z 22 lipca 1952 r. oraz z dekretem z 5 sierpnia 1949 r., o *ochronie wolności sumienia i wyznania*.

W mniemaniu SN brak było przesłanek do uznawania publikacji o charakterze ściśle religijnym jako pism tajnego związku, jak również poddawania wydawnictw tego rodzaju nadzorowi i kontroli cenzury. Stanowiłoby to bowiem przyznanie organowi administracji uprawnień do ingerowania w sferę zasad wiary i religii.

⁵⁸ Por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 25 maja 1994 r. II KRN 60/94, z dnia 12 stycznia 1995 r. II KRN 232/94, z dnia 11 stycznia 1996 r. II KRN 168/95 z dnia 8 marca 2001 r., III KKN 7/01, z dnia 3 lutego 2004 r., II KK 180/03, z dnia 25 lutego 2005 r., III KK 16/05).

⁵⁹ Sąd Najwyższy powołał się m.in. na stanowisko A. Wąska, Glosa do wyroku składu 7 sędziów SN z 12 stycznia 1995 r. (II KRN 232/94), Państwo i Prawo 1996/2, s. 106-112, ; G. Sońty, *Związek tajny w świetle wyroku składu 7 sędziów SN z dnia 12 stycznia 1995 r. i innych orzeczeń Sądu Najwyższego. Ratio legis kryminalizacji udziału w związku tajnym*, w; *Woj-skowy Przegląd Prawniczy*, 1997/3-4, s. 42-61.

Sąd Najwyższy wytknął sądom orzekającym w sprawach Świadków Jehowy, że pomijały powszechnie znany fakt, że korzystanie z wydawnictw religijnych, zawierających wykład danego wyznania, interpretację jego zasad, zalecenia dla wyznawców, modlitwy itp. jest warunkiem funkcjonowania danego wyznania, przy czym w wypadku członków wspólnoty „Świadkowie Jehowy” czynnością religijną niezwykle istotną.

W innych orzeczeniach SN odniósł się do zarzutów, że pisma przechowywane przez Świadków Jehowy, mogły wyrządzić istotną szkodę interesom Polski bądź obniżyć powagę jego naczelnych organów, stwierdzając, że ich treść wiązała się wyłącznie z kultem religijnym, a więc ze sferą, w której obywatele korzystali, czy raczej powinni korzystać z deklarowanej wolności religijnej⁶⁰.

Sąd Najwyższy przyznał również, że orzecznictwo wymiaru sprawiedliwości skazujące Świadków Jehowy, miało czysto instrumentalny charakter, służący wyeliminowaniu ich z życia publicznego. W wyroku z 1 marca 2006 r. (V KK 306/05) SN stwierdził, że: „Uznawanie, że wspólnotę religijną Świadkowie Jehowy, charakteryzują te same elementy, które są właściwe dla takiej organizacji społeczności świeckiej, jaka odpowiada pojęciu „związku” lub „stowarzyszenia”. Miało więc na celu jedynie znalezienie instrumentu służącego represjonowaniu członków omawianej wspólnoty religijnej i likwidacji funkcjonowania tego wyznania na terenie kraju. Hipokryzją w tej sytuacji było równoczesne oficjalne głoszenie zasad wolności sumienia i wyznania, a więc prawa do wyznawania jakiegokolwiek religii i do swobodnego udziału w wykonywaniu kultu religijnego”.

Ponadto w innym orzeczeniu SN podkreślił, że istnienie, ustrój i cel wyznania Świadkowie Jehowy nie stanowił dla władz żadnej tajemnicy. Wszystkie te elementy były jawne, zarówno w okresie legalnego funkcjonowania, jak również po odmowie rejestracji⁶¹.

Objęcie pism wydawanych przez Świadków nadzorem Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, zostało uznane przez SN, jako bezprawne pozbawienie prawa swobodnego wykonywania praktyk religijnych. Dlatego też zachowanie skazanych, polegające na rozpowszechnianiu literatury oraz jej drukowaniu, należało uznać za przejaw korzystania z wolności sumienia i wyznania, i nie zawierało znamion czynu zabronionego⁶².

⁶⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z 27 stycznia 2011 r., (II KK 142/10)

⁶¹ Wyrok Sądu Najwyższego z 25 lutego 2005 r. (III KK 16/05)

⁶² Wyrok Sądu Najwyższego z 12 sierpnia 2004 r., (III KK 111/04)

Bardzo cenne wskazówki, pod względem oceny postępowania świadków Jehowy, znalazły się w wyroku z 10 listopada 1995 r., (II KRN 137/95). Sąd Najwyższy stwierdził, bowiem, że: „Czyny polegające na naruszeniu norm karnych sprzecznych z normą konstytucyjną, uniemożliwiających swobodne wykonywanie praktyk religijnych w zakresie poręczanej przez Konstytucję wszystkim obywatelom wolności sumienia i wyznania, jako stanowiące wyraz usprawiedliwionego nieposłuszeństwa wobec prawa, nie mogą być traktowane jako przestępstwo”.

Ewolucję orzecznictwa sądowego, w sprawach dotyczących odmowy służby wojskowej ze względu na przekonania religijne, doskonale ilustruje wyrok Europejskiego Trybunału Człowieka (ETPC) z 7 lipca 2011 r.⁶³ ETPC zauważył na wstępie, że po raz pierwszy zajął się możliwością zastosowania art. 9 Konwencji do osób, które odmawiają służby wojskowej ze względu na swe przekonania. Wielokrotnie tą kwestią zajmowała się nieistniejąca już Europejska Komisja Praw Człowieka, która odmawiała zastosowania gwarancji wolności religijnej do tej kategorii osób. Jak podkreśla ETPC: „Czyniąc tak Komisja podkreślała związek pomiędzy art. 9 i art. 4 ust. 3 lit. b) Konwencji uznając, iż ten drugi artykuł pozostawił wybór uznania prawa do odmowy służby wojskowej ze względu na przekonania Układającym się Państwom. W konsekwencji, osoby, które odmówiły służby wojskowej ze względu na swe przekonania, były wyłączone spod ochrony art. 9 Konwencji, który nie mógł być interpretowany jako gwarancja wolności od oskarżenia [w sprawie karnej] za odmowę służby wojskowej”. ETPC wskazał przykładowe sprawy, w których Komisja podejmowała negatywne dla odmawiających służby wojskowej decyzje: w *Grandrath przeciwko Republice Federalnej Niemiec* - decyzja EKPCz z 12.12.1966 r. w sprawie nr 2299/64] oraz *X. przeciwko Austrii* [zob. decyzja EKPCz z 2.04.1973 r. w sprawie nr 5591/72].

ETPC, zwrócił również uwagę na to, że podobnie jak Komisja, do kwestii odmowy służby wojskowej podchodził Komitet Praw Człowieka i ONZ, jednak zmienił swoje stanowisko w 1993 r. W komentarzu ogólnym nr 22, do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (MPPOiP), stwierdził, że „prawo do odmowy służby wojskowej ze względu na przekonania, może zostać wyprowadzone z art. 18 Paktu w zakresie, w jakim obowiązek stosowania siły mogącej spowodować śmierć, może stać w poważnej sprzeczności z wolnością

⁶³ Bayatan przeciwko Armenii - wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka - Wielka Izba z 7 lipca 2011 r. 23459/03

sumienia oraz prawem do manifestowania swego wyznania lub przekonań.⁶⁴ W 2006 r., Komitet uznał naruszenie art. 18 MPOiP, wobec skazania za odmowę służby wojskowej ze względu na ich sumienie (rozstrzygnięcia z 3.11.2006 r. w sprawach *Yeo-Bum Yoon przeciwko Republice Korei* oraz *Myung-Jin Choi przeciwko Republice Korei*)⁶⁵.

W przypadku Europy wyraźna zmiana stanowiska dokonała się wraz z proklamowaniem 7 grudnia 2000 r., Karty Praw Podstawowych, która weszła w życie 2009 r. W art. 10 ust.2 stwierdza się bowiem, że: „uznaje się prawo do odmowy działania sprzecznego z własnym sumieniem, zgodnie z ustawami krajowymi regulującymi korzystanie z tego prawa”. ETPC, zwrócił uwagę na to, że uznanie prawa do odmowy służby wojskowej ze względu na przekonania stało się warunkiem wstępnym przyjmowania nowych Państw członkowskich do tej organizacji. W 2001 r. Zgromadzenie Parlamentarne uznało, iż prawo do odmowy służby wojskowej ze względu na przekonania, stanowi podstawowy aspekt prawa do wolności myśli, sumienia i wyznania chronionego w Konwencji. W 2010 r. Komitet Ministrów, powołując się na zmiany w orzecznictwie Komitetu Praw Człowieka ONZ oraz na postanowienia Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej, także potwierdził taką wykładnię pojęcia wolności sumienia i wyznania, jaka jest chroniona w art. 9 Konwencji, oraz zalecił, by Państwa członkowskie zapewniły poborowym prawo do odmowy służby wojskowej ze względu na ich przekonania⁶⁶.

W rozpatrywanej sprawie ETPC uznał, że skarżący należy do Świadków Jehowy, grupy religijnej, której wyznanie obejmuje przekonanie, zgodnie z którym nie wolno odbywać służby wojskowej, nawet pomocniczej. Nie ma zatem powodu, by wątpić czy odmowa służby wojskowej przez skarżącego

⁶⁴ art. 18 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 19 grudnia 1966 (Dz. U. z 1977, nr 38, poz. 167). „1. Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania. Prawo to obejmuje wolność posiadania lub przyjmowania wyznania lub przekonań według własnego wyboru oraz do uzewnętrzniania indywidualnie czy wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swej religii lub przekonań przez uprawianie kultu, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie.

2. Nikt nie może podlegać przymusowi, który stanowiłby zamach na jego wolność posiadania lub przyjmowania wyznania albo przekonań według własnego wyboru.

3. Wolność uzewnętrzniania wyznania lub przekonań może podlegać jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane przez ustawę i są konieczne dla ochrony bezpieczeństwa publicznego, porządku, zdrowia lub moralności publicznej albo podstawowych praw i wolności innych osób.

4. Państwa Strony niniejszego Paktu zobowiązują się do poszanowania wolności rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, opiekunów prawnych do zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego zgodnie z własnymi przekonaniami.”

⁶⁵ *Bayatan przeciwko Armenii*....

⁶⁶ Tamże.

wynikała z jego przekonań religijnych, które były autentyczne, a także znajdowały się w poważnym i niedającym się pokonać konflikcie z obowiązkiem odbycia służby wojskowej. Ponadto należało uznać, iż niezgłoszenie się przez skarżącego do odbycia służby wojskowej, stanowiło uzewnętrznienie jego przekonań religijnych⁶⁷.

IV. Podsumowanie

W okresie Polski Ludowej Świadkowie Jehowy obok katolików byli najbardziej dotkniętą represjami ze strony władz, grupą religijną. Sądy powszechne oraz inne gremia sprawujące wówczas wymiar sprawiedliwości wydawały swe orzeczenie w imię oficjalnej i jedynie słusznej ideologii. Ponadto, jak podkreśla się w literaturze przedmiotu, Świadkowie Jehowy nadawali się, jak mało kto, do pokazowych procesów, ze względu na głoszoną przez nich katastroficzną doktrynę religijną, poglądy o nietrwałości rządów i ustrojów, negatywny stosunek do służby wojskowej oraz dystans do wielu akcji społecznych⁶⁸. Często bezkompromisowa postawa Świadków Jehowy powodowała, że doznawali szykan ze strony podmiotów sprawujących władzę. Orzeczenia, które zapadały w procesach przeciwko poszczególnym członkom zgromadzenia, nacechowane były permanentnym łamaniem obowiązujących ówczesnie norm prawnych. Większość wyroków skazujących została uchylona przez Sąd Najwyższy poprzez uznanie ich za rażąco sprzeczne z prawem.

W chwili obecnej Świadkowie Jehowy w Polsce funkcjonują jako legalnie istniejący związek wyznaniowy, wpisany do rejestru prowadzonego przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji. Jak już podkreślano, liczba oscylująca około 130 tys. członków powoduje, że to trzeci pod względem wyznawców związek wyznaniowy w Polsce. Obserwując jednakże obowiązujące regulacje, należy zauważyć, że w niektórych kwestiach nierespektowana może być w stosunku do nich zasada równouprawnienia kościołów i związków wyznaniowych. Przykładem może być chociażby rozwiązanie dotyczące zawierania przez ich członków małżeństw wyznaniowych, które nie mogą uzyskać skutków przewidzianych w prawie świeckim. Wynika to z przepisu zawartego w ustawie z 25 lutego 1964 r., Kodeks rodzinny i opiekuńczy, który przewiduje, że małżeństwo zawarte w formie wyznaniowej, może wywoływać skutki prawne, jeżeli

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ R. Michalak, *Polityka wyznaniowa państwa polskiego...*, s. 139-140.

przewiduje tak ratyfikowana umowa międzynarodowa albo ustawa regulująca stosunki między państwem a kościołem, albo innym związkiem wyznaniowym (art. 1 § 2 i 3)⁶⁹. Na dzień dzisiejszy tylko jedenaście podmiotów, korzysta z tego uprawnienia⁷⁰. Rozciągnięcie rozwiązań na związki wyznaniowe wpisane do rejestru, przyczyniłoby się do pełniejszego respektowania konstytucyjnej reguły równości, a samym zainteresowanym można byłoby pozostawić prawo wyboru czy chcą korzystać z owego rozwiązania.

Bibliografia

Akty normatywne:

- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 19 grudnia 1966 (Dz. U. z 1977, nr 38, poz. 167);
- Dekret o stowarzyszeniach z 3 stycznia 1919 r. (Dz. P. z 1919, nr 3, poz. 88).;
- Rozporządzenie Prezydenta RP z 27 października 1932 r., *Prawo o stowarzyszeniach* (Dz. U. z 1932 r., nr 94, poz. 808);
- Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 23 września 1944 r., *Kodeks Karny Wojska Polskiego* (Dz. U. z 1944 r., nr 6, poz. 27);
- Dekret PKWN z 23 września 1944 r., *Kodeks Karny Wojska Polskiego* (Dz.U. z 1946 r., nr 34, poz. 210);
- Dekret Rady Ministrów z 16 listopada 1945 r., *o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do walki z nadużyciami i szkodnictwem gospodarczym* (Dz. U. z 19345 r., nr 53, poz. 302 ze zm.);
- Dekret Rady Ministrów z 14 maja 1946 r., *o zmianie dekretu z 16 listopada 1945 r., o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do walki z nadużyciami i szkodnictwem gospodarczym*, (Dz. U. z 1946 r., nr 23, poz. 149);
- Dekret Rady Ministrów z 13 czerwca 1946 r., *o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa* (Dz. U. z 1946 r., nr 30, poz. 192);
- Dekret z 5 sierpnia 1949 r., *o zmianie niektórych przepisów prawa o stowarzyszeniach* (Dz. U. z 1949 r., nr 45 poz. 335 ze zm.);
- Dekret Rady Ministrów z 5 sierpnia 1949 r., *o ochronie wolności sumienia i wyznania* (Dz. U. z 1949 r., nr 45, poz. 334);

⁶⁹ Dz. U. z 1964 r., nr 9, poz. 59, ze zm.

⁷⁰ Są to m.in. Kościół katolicki, Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny, Kościół Ewangelicko-Augsburski, Kościół Ewangelicko-Reformowany, Kościół Ewangelicko-Methodystyczny, Kościół Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskie, Kościół Polskokatolicki, Gminy wyznaniowe żydowskie, Kościół Starokatolicki Mariawitów, Kościół Zielonoświątkowy.

- Ustawa z 20 marca 1950 r., o przejęciu przez państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. z 1950 r., nr 9, poz. 87, ze zm.);
- Ustawa z 19 kwietnia 1950 r., o zmianie organizacji naczelnych władz państwowych w zakresie gospodarki komunalnej i administracji publicznej (Dz. U. z 1950 nr 19, poz. 156.);
- Ustawa z 20 lipca 1950 r., o zmianie dekretu z 16 listopada 1945 r., o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do walki z nadużyciami i szkodnictwem gospodarczym (Dz. U. z 1950 r., nr 38, poz. 350);
- Rozporządzenie Rady Państwa z 12 października 1950 r., w sprawie wewnętrznej organizacji, sposobu urzędowania i trybu postępowania Komisji Specjalnej do Walki z nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (Dz. U. z 1950 r., nr 47, poz. 429)
- Dekret z 23 grudnia 1954 r., o zniesieniu Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (Dz. U. z 1954 r., nr 57, poz. 282);
- Ustawa z 25 lutego 1964 r., Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 1964 r., nr 9, poz. 59, ze zm.);
- Ustawa z 21 listopada 1967 r., o powszechnym obowiązku obrony PRL (Dz. U. z 1967 r., nr 44, poz. 220, ze zm.);
- Ustawa Kodeks karny z 19 kwietnia 1969 r. (Dz. U. z 1969 r., nr 13 poz. 94);
- Ustawa z 17 maja 1989 r., o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz. U. z 1989 r., nr 29, poz. 155 ze zm.);
- Ustawa z 28 listopada 2003 r., o służbie zastępczej (Dz. U. z 2003 nr 223 poz. 2217 ze zm.);
- Ustawa z 9 stycznia 2009 r., o zmianie ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2009 r., nr 22, poz. 120);
- Zarządzenie Prezesa Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk z 3 czerwca 1955 r., w sprawie pozbawienia debitu komunikacyjnego (M.P. z 1955 r., nr 54, poz. 638).
- Załącznik do decyzji Ministra Administracji i Cyfryzacji z 13 maja 2014 r. (DWRMNIe-WROA.6123.1.2014);
- Decyzja UdSW z 2 lipca 1950 r., (L.dz. W II 4/27/67/50)

Orzecznictwo:

- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka - Wielka Izba z 7 lipca 2011 r., *Bayatan przeciwko Armenii* 23459/03;
- Uchwała Sądu Najwyższego 7 sędziów - zasada prawna z dnia 31 maja 1963 r. (VI KO 48/60);

Wyrok Sądu Najwyższego: z dnia 25 maja 1994 r. II KRN 60/94;
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 stycznia 1995 r. II KRN 232/94;
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 stycznia 1996 r. II KRN 168/95;
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 marca 2001 r., III KKN 7/01;
Wyrok Sądu Najwyższego z 22 października 2003 r. (V KK 231/03);
Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 lutego 2004 r., II KK 180/03;
Wyrok Sądu Najwyższego z 12 sierpnia 2004 r., (III KK 111/04);
Wyrok Sądu Najwyższego z 28 października 2004 r. (II KK 359/04);
Wyrok Sądu Najwyższego z 25 lutego 2005 r. (III KK 16/05);
Wyrok Sądu Najwyższego z 1 marca 2006 r. (V KK 306/05);
Wyrok Sądu Najwyższego z 10 sierpnia 2006 r. (III KK 31/06);
Wyrok Sądu Najwyższego z 22 kwietnia 2010 r. (II KK 314/09);
Wyrok Sądu Najwyższego z 27 stycznia 2011 r., (II KK 142/10);
Wyrok Sądu Najwyższego z 15 września 2011 r. (II CSK 657/10);
Wyrok Sądu Najwyższego z 14 czerwca 2013 (IV KK 146/13);
Wyrok Sądu Wojewódzkiego w Szczecinie z 15 marca 1951 r., (IV K 26/51);
Wyrok Sądu Wojewódzkiego z 4 października 1951 r. (brak wskazania sądu i sygn);
Wyrok Sądu Powiatowego w Grudziądzu z 12 września 1972 (brak sygnatury);
Orzeczenie Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym
z 18 marca 1952 r. (sygn. I CSK 572/52)

Literatura:

Babiński E., *Świadkowie Jehowy. Pochodzenie-historia-wierzenia*, Kraków 2004.
Bednarski W., Matusiak Sz., *Zmienne nauki Świadków Jehowy. Najważniejsze zmiany w doktrynie Towarzystwa Strażnica w latach 1879-2011*, Warszawa 2012.
Mały Rocznik Statystyczny Polski 2015, Warszawa 2015.
Michalak R., *Polityka wyznaniowa państwa polskiego wobec mniejszości religijnych w latach 1945-1989*, Zielona Góra 2014.
Mysiek W., *Polityka wyznaniowa Polski Ludowej. Przesłanki i realizacja*, Warszawa 1970.
Radziwiłowicz M., *Świadkowie Jehowy - od początku funkcjonowania do roku 1914*.
Studia Elckie 2011/13
Rocznik Świadków Jehowy 1994.
Rocznik Świadków Jehowy 2016.
Rzędowski J., *Najdłuższa konspiracja PRL?*, w: Biuletyn IPN 2004/3(38).
Sońta G., *Związek tajny w świetle wyroku składu 7 sędziów SN z dnia 12 stycznia 1995 r. i innych orzeczeń Sądu Najwyższego. Ratio legis kryminalizacji udziału w związku tajnym*, w; Wojskowy Przegląd Prawniczy, 1997/3-4.

Ufniarski S., *Międzynarodowe Stowarzyszenie Badaczy Pisma św. (Świadkowie Jehowy)*, Kraków 1947.

Urban K., *Mniejszości religijne w Polsce 1945-1991 (zarys statystyczny)*, Kraków 1994.

Wąsek A., Głosa do wyroku składu 7 sędziów SN z 12 stycznia 1995 r. (II KRN 232/94), *Państwo i Prawo* 1996/2.

Netografia:

Świadkowie Jehowy początki (<http://biurorachunkowe-glogow.home.pl>).

Streszczenie

Przedmiotem niniejszego artykułu jest próba ukazania sytuacji, w jakiej znalazło się wyznanie Świadków Jehowy po zakończeniu II wojny światowej. Autor udowadnia, że obok katolików, Świadkowie Jehowy, byli najbardziej dotkniętą represjami ze strony władz, grupą religijną. Sądy powszechne, oraz inne gremia sprawujące wówczas wymiar sprawiedliwości wydawały swe orzeczenie w imię oficjalnej i jedynie słusznej ideologii. Wraz ze zmianą ustroju na przełomie, przyszedł czas na rehabilitację. Wymiar sprawiedliwości, w swoim orzecznictwie, stara się „naprawić”, tendencyjną politykę władz opartą na niesprawiedliwym orzecznictwie władzy sądowniczej.

SŁOWA KLUCZOWE: Świadkowie Jehowy, równouprawnienie kościołów i związków wyznaniowych, represyjna polityk a władz.

Summary

The subject matter of the present article is an attempt to reveal the situation of Jehovah's Witnesses after the Second World War. The author proves that Catholics as well as Jehovah's Witnesses were the most repressed religious groups by the authorities. Decisions of common courts and other judicial bodies used to be based on the one official and primarily accepted ideology. Due to the system changes, the time of rehabilitation has come. The judiciary, in its decisions, aims to "redress" the tendentious authorities' policy based on unjust decisions of the courts.

KEY WORDS: Jehovah's Witnesses, equality of churches and religious associations, authorities' repressive policy

Autor

Marek Bielecki - dr hab. nauk prawnych. Zatrudniony na WZPiNoS KUL w Stalowej Woli. Adiunkt w Katedrze Prawa Publicznego. Zainteresowania badawcze: prawo wyznaniowe, prawo ruchu drogowego, prawo wykroczeń, prawo administracyjne.